

VERBALNA EKSPRESIJA DJECE S OŠTEĆENJEM SLUHA

Vinka Mustać

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet za defektologiju

Originalni znanstveni rad

UDK: 376.33

S A Ž E T A K

Komunikacija s okolinom najčešće se odvija putem glasovnog govora (iako postoje i drugi sistemi komuniciranja). Oštećenje sluha u prelingvalnom periodu onemogućava dijete da spontanim putem izgradi i usvoji glasovni govor i njegove norme. Problem komunikacijskih barijera i iskustva iz prakse ukazuju na potrebu da se programiranje rehabilitacijskih postupaka unaprijedi.

Stoga sam smatrala opravdanim da se sprovede istraživanje psiholingvističkih sposobnosti djece s oštećenjem sluha, kako bi se utvrdilo činjenično stanje u usvajanju oralno-glasovnog govora i u stjecanju jezika, kao podprostora nekih od kognitivnih sposobnosti koje leže u osnovi komunikacije.

Istraživanje se provelo na uzorku od 162 ispitanika svrstanih u eksperimentalnu i kontrolnu grupu. 81 ispitanik s oštećenim sluhom sačinjavao je eksperimentalnu skupinu. Gubitak sluha na boljem uhu bio je veći od 80 dB i nastupio je u prelingvalnom periodu.

Kontrolna skupina sastavljena je od 81 učenika redovne škole, koji su po dobi, spolu i obrazovanju (roditelja) izjednačeni s eksperimentalnom skupinom.

U ispitivanju korišteni su slijedeći mjerni instrumenti: ITPS test psiholingvističkih sposobnosti, i to subtestovi verbalna ekspresija i gramatičko dopunjavanje; i WISC test s verbalnim subtestom rječnika.

Nakon obrade podataka rezultati ukazuju da su ispitanici s oštećenim sluhom postigli znatno niže rezultate u odnosu na djecu bez oštećenja. Dobivene razlike ukazuju koliku ulogu u usvajanju oralno-glasovnog govora i sticanju jezika igra oralno-glasovno iskustvo u prelingvalnom periodu razvoja svakog djeteta, kao i vrijeme obuhvaćanja organiziranim odgojno-obrazovnim i rehabilitacijskim postupkom.

1. UVOD

Oštećenje sluha može nastupiti u različitim fazama razvoja djeteta. Ukoliko nastupi u prelingvalnom razdoblju razvoja djeteta, utjecat će na njegov cjelokupni razvoj i sazrijevanje. U tom slučaju receptivni slušni kanal biva isključen kao daljinsko osjetilo za prijem zvučnih stimulacija.

Takvo dijete nije u mogućnosti da spontano usvoji i razvije oralno-glasovni govor. Sposobnost djeteta s oštećenjem sluha da pomoću artikulacije glasova i njihovih kvantitativnih pratilaca ostvari poruku koja je akustički organizirana i jezično osmišljena znatno je oslobljena ili se uopće ne razvije na bazi spontaniteta (Kostić, 1978).

Spoznajna slika svijeta djece s oštećenim sluhom vrlo je specifična, pa je potrebno pokloniti osobitu pažnju razvoju predodžbenog i pojmovnog doživljavanja u pravcu spoznavanja prostora, vremena, količina i odnosa. Komunikacija s djecom s oštećenim sluhom vrlo je specifična imajući u vidu da se komunikacija s okolinom najčešće odvija putem glasovnog govora, iako postoje i drugi sistemi komuniciranja. Središnji problem cjelovitog odgojno-obrazovnog postupka s djecom s oštećenjem sluha je njihova govorno-socijalna komunikacija (Jurás, 1979). Stoga je neophodno adekvatno stimulirati razvijanje vještine komunikacija, jer se kroz nju optimalno odvijaju procesi odgoja, obrazovanja i socijalizacije. Uspješna komunikacija povezana je s općim sazrijevanjem, kognitivnim razvojem i procesom učenja, pa neadekvatnosti i poteškoće u komunikaciji mogu dovesti do netočnih zaključaka o općem kognitivnom deficitu.

Novija gledanja u psiholingvistici ukazuje da se stjecanje govora i jezika odvija kao interakcija između djeteta i okoline i unutarnja interakcija između kognitivnih sadržaja i procesa (Snyder i McLean, 1976).

Već dugi niz godina prisutan je praktički interes za sistematskim proučavanjem ove problematike. U praksi se pojavio zahtjev za primjenu dijagnostičkog mjernog instrumenta koji ukazuje na specifične poteškoće u komunikaciji.

Jedan takav mjerni instrument je Illinois test psiholin-

gvističkih sposobnosti (ITPS). Test se sastoji od baterije subtestova osnovanih na dobro razrađenom teorijskom Osgoodovu (1957) modelu generaliziranog jezičnog ponašanja. McCarthy i Kirk su (1968) razvili klinički model psiholingvističkih sposobnosti i na osnovi njega konstruirali Illinois test psiholingvističkih sposobnosti. U prvoj formi taj test se sastojao od 9 subtestova, da bi u današnjoj formi imao 12 subtestova (Kirk, McCarthy i Kirk, 1968).

S jedne strane test predstavlja dijagnostički mjerni instrument, dok s druge strane njegova primjena omogućuje utvrđivanje deficitarnih područja djece sa smetnjama u razvoju (pa i djece s oštećenim sluhom). To je jedan od rijetkih instrumenata koji zahvaća i povezuje procese i funkcije koji su u akciji u komunikacijskoj funkciji. On pruža mogućnost da se analitički studiraju sposobnosti uključene u komunikacijski proces i njihov razvoj. Bateriju sačinjavaju testovi za one sposobnosti koje su za edukacijske svrhe najvažnije.

Tu tvrdnju potkrepljuje bibliografija istraživačkih ili preglednih radova (Buros, 1972) u kojima je korišten ITPS, s oko 250 naslova, od kojih se velik broj odnosi na istraživanje psiholingvističkih sposobnosti osoba sa smetnjama u razvoju.

U našoj zemlji vršena su već neka ispitivanja i istraživanja psiholingvističkih sposobnosti na populaciji osoba sa smetnjama u razvoju (Marković, 1976, Fulgosi i Marković 1976. i Ljubešić, 1978).

Na području rada s djecom s oštećenim sluhom do sada su uz pomoć ovog testa vršena neka ispitivanja u Centru za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG u Zagrebu, ali u dostupnoj literaturi do podataka i rezultata nismo mogli doći.

Stoga smo smatrali opravdanim da se sprovede istraživanje psiholingvističkih sposobnosti djece s oštećenjem sluha, kako bi se utvrdilo činjenično stanje u usvajanju oralno-glasovnog govora i u stjecanju jezika, kao podproktora nekih od kognitivnih sposobnosti koji leže u osnovi komunikacije.

2. CILJ RADA

Cilj ovog rada je utvrđivanje specifičnosti i razlika u verbalnoj ekspresiji između djece s oštećenjem sluha i djece bez oštećenja.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika sastavljen je od eksperimentalne i kontrolne skupine. Kronološka dob ispitanika kreće se od 7,5 do 8,5 godina.

Eksperimentalnu skupinu sačinjavali su ispitanici s oštećenjem sluha, čiji je gubitak sluha na boljem uhu veći od 80 dB i nastupio je u prelingvalnom periodu. Niti jedan ispitanik nema dodatnih smetnji u psihosomatskom razvoju. U eksperimentalnoj skupini bio je 81 ispitanik. Ispi-

tane su 32 djevojčice i 49 dječaka. To su učenici slijedećih ustanova:

- Centar za odgoj i obrazovanje »S. Raškaj« u Zagrebu
- Centar za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG u Zagrebu
- Zavod za rehabilitaciju sluha i govora »N. Vlatković« u Sarajevu
- Obrazovnog centra za decu i omladinu oštećena sluha »R. Popović« u Zemunu
- Škole za oštećenja sluha »S. S. Kranjčević« u Beogradu.

Kontrolna skupina sastavljena je od učenika redovne škole koji su po dobi, spolu i obrazovanju roditelja izjednačeni s eksperimentalnom skupinom. Ispitanici obje skupine svrstani su kao ekvivalentni parovi. To su učenici slijedećih škola:

- o. š. »Ivo Andrić« u Zagrebu
- o. š. »P. Dokić« u Sarajevu
- o. š. »Sutjeska« u Zemunu i
- o. š. »P. P. Njegoš« u Beogradu.

Ukupno je ispitano 162 ispitanika, i to 64 djevojčice i 98 dječaka.

3.2. Mjerni instrumenti

U ovom ispitivanju korišten je kao mjerni instrument ITPS test psiholingvističkih sposobnosti, i to njegova dva subesta: VERBALNA EKSPRESIJA i GRAMATIČKO DOPUNJAVANJE. Za ovo ispitivanje korišten je prijevod i adaptacija testa od Spaventi, Marčetić i Marković (1975) i adaptacija od Ljubešić i Paver (1976, neobjavljeno) koja je izvršena na osnovi predpokusa s

prvom adaptacijom testa. Sve to je izvršeno s namjerom prilagodbe za primjenu na hrvatskosrpskom jezičnom području, tj. usklađen je sa zakonitostima našeg jezika.

Subtest VERBALNA EKSPRESIJA ispituje sposobnost djece u samostalnom oralno-glasovnom izražavanju vlastitih ideja. U tu svrhu djetetu se pokaže pet poznatih predmeta, jedan po jedan s uputom: »Reci mi sve o tome«. Dijete treba verbalno reći sve što zna o pokazanom predmetu. Odgovori se bilježe na prethodno pripremljenom protokolu. Da bi se olakšala primjena testa, dano je 10 kategorija ispravnih odgovora koji se odnose na: 1. Oblik; 4. Sastav; 5. Funkciju ili akciju; 6. Važnije dijelove; 7. Količinu; 8. Druge fizičke karakteristike; 9. Komparaciju i 10. Osobu, mjesto i stvar uobičajeno asociiranu s predmetom ili nekom akcijom tog predmeta.

U ispitivanju se uvijek započinjalo s predmetom koji je služio za demonstraciju (čavao). S obzirom da se radilo o djeci s oštećenjem sluha, ukoliko dijete nije ni uz pomoć ispitivača opisivalo predmet, pokušavalo se gestovnim govorom navesti dijete na opisivanje pokaznog predmeta. Samo dijete trebalo je verbalno opisivati predmet, a odgovori koji su dani uz pomoć gestovnog opisivanja nisu uvažavani i bodovani. U toku procesa opisivanja nastojalo se dodatnim ohrabrenjima i postavljanjem pitanja dijete što više navoditi na verbalnu ekspresiju. Smatralo se da dijete počne ponavljati odgovore ili davati ire-

levantne odgovore, da je iscrpilo svoj fond znanja o pokazanom predmetu i da se može prijeći na novi predmet.

Nakon čavla pokazivali su se redom ostali predmeti — podražaji. Kod ocjenjivanja verbalne ekspresije nije se tražila finoća ekspresije ili gramatička ispravnost nego je akcent bio na količini izraženih pojmova. Svaki ispravni odgovor koji se mogao smjestiti u 10 kategorija koje navode autori i koji pokriva osnovne opisne dimenzije predmeta bodovao se jednim bodom. U okviru Standarda za ocjenjivanje i Uputa za ocjenjivanje mogu se bodovati još neki odgovori ukoliko dodatno smisljeno opisuju pokazani predmeti, što se uzimalo u obzir u ovom istraživanju. U toku samog ispitivanja nije postojala ni baza ni plafon. Primjenjivali su se svi zadaci bez obzira na dob ispitanika i razinu uspješnosti.

Subtest GRAMATIČKO DOPUNJAVANJE ispituje sposobnost korištenja automatskih navika i redundance jezika za oralno-glasovno izražavanje gramatičkih formi. Ovim subtestom više se mjeri forma nego sadržaj riječi, jer sadržaj daje ispitivač. Ispitivač pokazuje sliku ispitaniku dok čita određene rečenice naglašavajući neke njene djelove i zaustavlja se naglo tamo gdje dijete treba dodati riječi koje nedostaju. NPR.:

1. Ovdje je **krevet**.

Ovdje su dva _____
(kreveta).

Ukoliko dijete nije upotrijebilo nijednu formu očekivanog odgo-

vora, ispitivač ponavlja zadatak. Takav drugi pokušaj može se izvesti samo jedanput za određeni zadatak.

U uputima ispitivaču navodi se da nema u ispitivanju baze ni plafona, ukoliko su ispitanici stariji od 6 godina. U velikom broju slučajeva u radu s eksperimentalnom skupinom moralo se prekidati prije kraja zbog česte pojave zamora ili fluktuacije pažnje, koja je često bila rezultat nerazumijevanja niza zadataka ili nemogućnosti pružanja adekvatnog odgovora. Kod ocjenjivanja za svaki dobar odgovor dobivao se 1 bod.

U ovom istraživanju upotrijebljeni je i subtest RJEČNIK iz WISC testa. On se sastoji od 40 riječi. Tim riječima ispitanik je trebao reći značenje. Tim subtestom ispituje se bogatstvo rječnika, ali i opće znanje. U ispiti-

vanju eksperimentalne skupine ponekad se pitanje dopunjavalo gestovnim govorom, ali su se uvažavali samo verbalni odgovori. Ukoliko je ispitivač bio u dilemi da li ispitanik uopće zna adekvatan odgovor, mogao je provesti dodatno ispitivanje. Rad je bio prekidan nakon pet uzastopnih neuspjeha. Odgovori su se bodovali s, 1 ili 0 bodova.

3.3. Metode obrade podataka

(1) Standardnim postupcima izračunali smo centralne i disperzijske parametre i testirali distribuciju svake primijenjene varijable.

(2) Razlike između eksperimentalne i kontrolne skupine u primijenjenim varijablama testirane su $\lambda=t$ testom.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

Tablica 1

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, min i max rezultati i vrijednosti t testa za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu

Naziv varijable	Aritmetičke sredine		Standardne devijacije		Minimalni i maksimalni rezultat		t-test
	eksperimentalna	kontrolna	eksperimentalna	kontrolna	eksperimentalna	kontrolna	
Verbalna ekspresija	8.47	26.38	4.98	6.31	0-24	8-42	3.43
Gramatičko dopunjavanje	1.16	27.59	1.74	4.78	0-8	9-35	10.32
WISC-rječnik	1.58	19.33	1.75	5.40	0-7	8-34	5.44

Inspekcijom tablice vidljivo je da su djeca s oštećenjem sluha postigla znatno niže rezultate u odnosu na djecu bez oštećenja. Pri tom moramo se ponajpre prisjetiti činjenice da je oštećenje sluha kod djece u eksperimentalnoj skupini nastupilo u prelingvalnom periodu i da je na boljem uhu iznosilo preko 80 dB. Oni su bili lišeni sticanja slušanog iskustva na bazi spontaniteta. Razvoj oralno-glasovnog govora bio je usporen sve do obuhvaćanja te djece odgojno-obrazovnim postupcima. Najčešće u prvim godinama života te djece socijalna sredina, ponajpre uža obiteljska sredina zatečena gubitkom sluha vlastitog djeteta, nesvjesno izolira dijete ne nalazeći načina za adekvatnu slušnu stimulaciju. Da bi jedna riječ bila usvojena i osmišljena od strane djeteta, potrebno je ne samo da se uspostavi odnos između riječi i onoga što ona označava nego i da tu objektivnu vezu između riječi i stvari odrasli funkcionalno upotrebljavaju u komuniciranju s djetetom (Vigotski, 1977).

Prilikom upotrebe subtesta VERBALNA EKSPRESIJA mogao se steći dojam da djeca s oštećenjem sluha poznaju predmete i mogu ih imenovati, ali zastajali su znatno u funkcionalnom opisu u sklopu 10 navedenih kategorija u odnosu na djecu bez oštećenja. Isto tako bilo je vidljivo da djeca s oštećenjem sluha koja su duže bila obuhvaćena predškolskim tretmanom mogu izraziti više pojmova o pokazanom predmetu. S druge strane djeca iz obitelji s nižim ekonomskim statusom, vjerojatno zbog nedos-

tatka kontakata s ispitanim materijalom, imala su lošiju verbalnu ekspresiju.

Kod upotrebe subtesta GRAMATIČKO DOPUNJAVANJE razlike u rezultatima su najuočljivije između djece s oštećenjem sluha i djece bez oštećenja sluha. Djeca obuhvaćena eksperimentalnom skupinom u dobi od 7.5 do 8,5 godina nerijetko su se nalazila tek na početku odgojno-obrazovnog procesa. Stoga je razumljivo da je lingvistički depozit bio vrlo siromašan. U toj fazi dijete se nalazi pred vrlo složenim zadatkom, s jedne strane da ovlada sistemom materinjeg jezika, da stekne lingvističku, odnosno jezičnu sposobnost, a s druge strane da se u socijalnu interakciju uključi učeći i stječući komunikativnu kompetenciju (D. Hymes, 1971).

Dijete mora ovladati lingvističkim i sociolingvističkim pravilima. Taj je proces vrlo dug i obuhvaća stjecanje glasovnog oblika riječi, preko usvajanja strukture i zakonitosti povezivanja i organizacije tih riječi, uz formiranje govornih navika, odnosno razvijanje komunikativne kompetencije (M. Jocić, 1975). Nakon takvog sagledavanja razvoja glasovnog govora, moglo bi se zaključiti da što je dijete starije postiže sve višu razinu komunikativne aktivnosti. Djeca s oštećenim sluhom uz adekvatni odgoj i obrazovanje mogla bi se približiti navedenim konstatacijama.

Kod izbora subtesta RJEČNIK (WISC) smatralo se da bi djeca s oštećenjem sluha mogla riješiti barem polovinu testovnog materijala, međutim i tu su zna-

tno zaostajala za djecom bez oštećenja sluha. Glasovnim govorom opisivali su vrlo mali broj pojmova, dok su gestovnim govorom pokazivali poznavanje većeg broja riječi, no ti odgovori nisu se priznavali.

Navedene razlike u postignutim rezultatima prilikom ispitivanja našeg uzorka nastale su, vjerojatno, zbog nemogućnosti usvajanja oralno-glasovnog govora na bazi spontaniteta zbog oštećenja sluha u prelingvalnom periodu. Izostanak oralno glasovnog iskustva prije usvajanja glasovnog govora uvjetovao je lošije rezultate na testovnom materijalu.

S druge strane, trebalo bi razmotriti i programe rehabilitacije djece s oštećenjem sluha i načine njihova sprovođenja. Obilje materijala i jezičnih informacija koje se pružaju djeci s oštećenjem sluha u prvim godinama rehabilitacije uvjetuju da ta djeca velik broj pojmova uče napamet, a zapamćivanje i učenje napamet

od neznatne je važnosti za upotrebu jezika.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Djeca s oštećenim sluhom postigla su slabije rezultate u verbalnoj ekspresiji od djece bez oštećenja sluha.

Postignuti rezultati ukazuju na značenje oralno-glasovnog iskustva u prelingvalnom razdoblju pri usvajanju oralno-glasovnog govora i stjecanju jezika.

Aдекватno sagledavanje navedenih razlika trebalo bi potaknuti pružanje novih smjernica za planiranje odgojno-obrazovnih i rehabilitacijskih postupaka s djecom s oštećenim sluhom.

Odgojno-obrazovni i rehabilitacijski postupak s djecom s oštećenim sluhom potrebno je započeti što ranije, nakon dijagnosticiranja oštećenja sluha. Na žalost u našoj praksi vrlo često djeca se kasno obuhvaćaju pa su stoga i rezultati znatno slabiji.

LITERATURA

1. Buros, O. K. (1972): The seventh mental measurement yearbook, Brydthon Press, New Jersey.
2. Fulgosi, A. i S. Marković: Faktorska struktura psiholingvističkih sposobnosti i intelektualna retardiranost, Revija za psihologiju, vol. 6, br. 1-2, Zagreb, 1976.
3. Jocić, M.: Društveno-kulturna sredina kao faktor usvajanja i razvoja govora, Predškolsko dete, br. 4, Beograd, 1975.
4. Juras, Z.: Doprinos profesora Đ. Kostića u razvoju teorije i prakse govorno-socijalne komunikacije gluhih i nagluhih osoba, Zbornik radova o govoru i jeziku, Beograd, 1979.
5. Kirk, S. A., J. J. McCarthy i Winifred D. Kirk (1968): Illinois Test of Psycholinguistic Abilities, Examiner's manual, Urbana Ill.: University of Illinois Press.
6. Ljubešić, M.: Povezanost psiholingvističkih sposobnosti u predškolske gradske djece i socioekonomskog statusa njihove obiteljske okoline, Magistarski rad, Zagreb 1978.

7. Ljubešić, M. i D. Paver (1976): Modifikacija ITPS, neobjavljeni radni materijal.
8. Markvić, S.: Primjena Illinois testa psiholingvističkih sposobnosti na skupine ispitanika s različitim intelektualnim i govornim sposobnostima, Magistarski rad, Zagreb 1976.
9. Osgood, C. (1957): Motivational dynamics of language behavior U: M. R. Johns (Ed) Nebraska symposium of motivation, str. 348-427, University of Nebraska Press. Lincoln.
10. Snyder, L. K. i J. E. McLean (1976): Deficient acquisition strategies: A proposed conceptual framework for analysing severe language deficiency, American Journal of Mental Deficiency, Vol. 81, br. 4, str. 338-349.
11. Spaventi, J., R. Marčetić i S. Marković: Illinois test psiholingvističkih sposobnosti — manuskript, Zagreb 1974.
12. Vigotski, L. (1977): Mišljenje i govor, Nolit, Beograd.
13. WISC test (Wechsler, D.: Manual for the Wechsler Intelligence Scale for Children, Psychol. Corp., New York 1949).

VERBAL EXPRESSION IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

S u m m a r y

The study of psycholinguistic abilities in children with hearing impairments was conducted in order to determine their level of oral speech development. Two groups of subjects were tested. Their chronological age ranged from 7.5 to 8.5 years. The experimental group consisted of 81 subjects with hearing impairments. Their hearing loss in the better ear was greater than 80dB, and it had occurred during the prelingual period. The control group consisted of 81 non-handicapped pupils attending regular schools, matched for age, sex, and education of parents. The subtests of Verbal Expression and Grammatic Closure from the Illinois Test of the Psycholinguistic Abilities and the subtest of Vocabulary from the WISC were applied in both groups. The subjects with hearing impairments obtained significantly lower results than the non-handicapped ones in all the tests applied. These differences point to the significance of oral speech experience in the prelingual period and the time when the child is included into an organized system of education and rehabilitation for the oral speech development and language acquisition.